

РОЛЬ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ ОСВІТНЬОГО ЗАКЛАДУ В СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ

У статті розглянуто проблему соціокультурного простору як специфічну просторово-часову цілісність, що є результатом генезису та функціонування культури у взаємозв'язку з соціальними параметрами, як систему зв'язків та відносин усіх суб'єктів соціалізації. А також виокремлено основні характеристики соціокультурного простору освітнього закладу з огляду на взаємодію різних соціальних інститутів за типом «спільнота – спільнота» як важливої передумови забезпечення ефективної соціалізації підлітків.

Ключові слова: соціалізація, соціальний простір, культурний простір, соціокультурне середовище, соціокультурний простір, соціокультурний простір школи.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Становлення особистості неможливе поза соціумом, без урахування стрімких сучасних змін у всіх його інституціях. Безперечно, прерогатива в організації цього процесу належить освіті, головним завданням якої на сьогодні в Україні є виховання національно свідомого, соціально зрілого громадянина, який своїми життєвими установками та діяльністю утверджуватиме національні та європейські цінності. У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. робиться акцент на тому, що одним з пріоритетних напрямів державної освітньої політики у відповідності до інтеграційних і глобалізаційних процесів має стати побудова ефективної системи національного виховання, розвитку і соціалізації дітей та молоді [1]. Це передбачає розроблення нових державних програм та ефективних механізмів взаємодії органів управління освітою, сім'ї, громадськості, освітніх установ, дитячих і молодіжних громадських організацій у напрямі розвитку, виховання й соціалізації дітей та молоді.

У формуванні вищезазначених важливих якостей соціально компетентної, активної й творчої особистості, націленої на самовдосконалення та готової до свідомої участі в державотворенні демократичної країни, важливе місце належить середовищу – всьому тому (у загальному розумінні цього феномену), що оточує дитину: сім'я, школа, ровесники, ЗМК, місце і тип поселення (регіон/місто/село), соціальне середовище (етнокультурна спільнота/держава), які як макро-, мезо- і мікрофактори створюють умови для її розвитку і виховання. Тому важливим завданням для освітян, перш за все школи як провідного соціального інституту, є створення такого простору, у якому б особистість з раннього дитинства усвідомлювала свою суспільну значущість і через систему ціннісних ставлень та культурних надбань набувала досвіду взаємодії з соціумом, тобто успішно соціалізувалася.

Особистість формується та розвивається в результаті впливу численних факторів, серед яких чільне місце належать культурним надбанням простору, в якому існує людина. Соціалізація ґрунтується на передаванні (трансляції) соціального (культурного) досвіду від одного покоління до іншого та його засвоєнні (опануванні). Однак це не означає пасивного засвоєння «культурної програми», оскільки важливим є перетворення соціального досвіду на власні настанови, ціннісні орієнтації, соціальні навички. Особливості процесу соціалізації молодого покоління певною мірою залежать від конкретного регіону, конкретної соціальної системи, де виявляються традиційні особливості суспільного розвитку, вплив соціального досвіду на молоде покоління, залежність поведінки особистості від соціального оточення.

На сьогодні переважна більшість випускників має недостатній рівень соціалізованості, а саме слабко сформовані життєві компетенції, нерозвинуті соціальні здібності, через що важко адаптується до сучасних суспільно-економічних умов і не здатна до самореалізації в соціумі, проявляє схильність до асоціальної поведінки. Це свідчить про те, що раніше створений у школі простір, який своєю прерогативою визначав більше навчання, а не виховання й усебічний розвиток особистості, продемонстрував свою неефективність, а тому не може замикатися лише на середовищі школи і повинен розширювати власний простір до взаємодії з різноманітними закладами культури та мистецтва, позашкільними центрами, громадськими

організаціями та неформальними молодіжними об'єднаннями, які відіграють важливу роль у соціалізації молоді, задоволенні її потреб, самоствердженні та самореалізації. Особливо гостру потребу в такому просторі відчують підлітки, оскільки підлітковий вік є вирішальним етапом у соціалізації особистості.

Розвиток соціально відповідальної активної особистості неможливий без усвідомлення й опанування нею соціокультурного простору як колективного інтелекту, умов самоорганізації та саморозвитку, оскільки забезпечує населенню духовну свободу і формує національну самосвідомість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. Інтерес до проблеми соціалізації особистості виник давно. До неї зверталися зарубіжні дослідники: А. Бандура, Е. Дюркгейм, Г. Зіммель, Ч. Кулі, Дж. Мід, Р. Парк, Т. Парсонс, Г. Тард, Т. Шибутані, Г. Олпорт, К. Роджерс та ін. У сучасних дослідженнях проблема у філософському, культурологічному та соціологічному аспектах розглядається такими науковцями, як С. Батенін, А. Ковальова, М. Лукашевич, В. Москаленко, Ю. Хайрулліна, у психологічному – Б. Ананьєв, Г. Андреева, І. Кон, С. Розум. Педагогічний аспект представлено в роботах В. Андреевскої, Н. Голованової, Н. Заверико, І. Звереві, І. Липського, А. Капської, Л. Коваль, Н. Лавриченко, Л. Міщик, А. Мудрика, І. Рогальської, С. Савченка, С. Харченка, Л. Штефан; культурологічний – у роботах А. Арнольдова, В. Воробйова, А. Рижанової. Заслужують на увагу дослідження з проблем соціалізації підлітків В. Арбеніної, Ю. Кобазевої, О. Панагушиної, Т. Стефаненко, В. Сухорукова, О. Хухлаєвої.

Прямо чи опосередковано, але більшість науковців вказувала на багатоаспектну взаємозалежність між умовами соціального середовища та соціалізацією особистості і наголошувала на необхідності активного опосередкування особистісного розвитку.

До поняття соціокультурного простору як єдності культури й суспільства, що є базовим розумінням цієї дефініції з огляду на окреслену нами проблему, зверталися А. Ахієзер, С. Кірдіна, М. Лапін, С. Макеєв, В. Стюпін. Це багатовимірне поняття розглядається у зв'язку з духовністю особистості в теоріях Е. Гуссерля, С. Франка, М. Фуко, Ю. Хабермаса, А. Швейцера, М. Шелера, К. Ясперса. Е. Дюркгейм наголошував на вирішальному соціокультурному значенні явищ суспільного життя в духовному розвитку особистості [2]. Один з основоположників американської соціологічної школи П. Сорокін, досліджуючи соціокультурну динаміку, в основі якої основне поняття – «цінність», що є базисом культури, уважав, що інтегральним фактором соціального та духовного життя є колективний рефлекс. Його ідеї дали можливість розглядати життєдіяльність людини в контексті соціокультурного простору, який він розуміє як весь створений людиною світ з такими складовими, як духовна, матеріальна й соціальна культура [3].

Сутність досліджуваного поняття у зв'язку з «соціокультурною комунікацією» на основі розмежування термінів «культура», «культурна діяльність» та «соціокультурна діяльність» розкривається в працях О. Астаф'євої, Т. Берестової, А. Бистрової, Г. Головіної, В. Грачова, А. Карміна, М. Клягіна, Б. Мосальова, В. Суртаєва, А. Соколова, В. Тріодіна, В. Туєва, В. Шейка.

Теоретичні засади обґрунтування поняття «соціокультурний простір» у педагогічному контексті представлено в дослідженнях М. Боритка, Т. Боровикової, І. Дуранова, О. Єстріної, Л. Коломийченко, С. Кривих, С. Савченка, Н. Селіванової та ін.

Питання створення цілісного виховного простору, взаємодії школи та родини вивчали І. Бех, Є. Голобородько, Л. Кацинська, О. Киричук, О. Кузьменко, О. Сухомлинська, П. Щербань.

Проблеми соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю в територіальній громаді досліджувалися О. Безпалько; педагогічні умови соціалізації старшокласників у територіальній громаді – А. Аніщенко; соціальне становлення особистості в умовах відкритої соціально-педагогічної системи – О. Кузьменко. На особливу увагу заслуговують дисертаційні роботи, присвячені проблемам соціалізації підлітків у різних об'єднаннях – неформальних молодіжних (С. Чернета), громадських (О. Панагушина), у клубних за місцем проживання (Д. Малков), у

тимчасових за інтересами (О. Карпенко). Різномасштабність вивчення не викликає сумнівів, однак роль соціокультурного простору загальноосвітнього закладу в соціалізації підлітків, на нашу думку, потребує більш сучасного трактування в плані акцентування уваги на суб'єктах досліджуваного простору та його ресурсному забезпеченні.

Формулювання цілей статті. Мету статті визначаємо як аналіз соціокультурного простору як специфічної просторово-часової цілісності, як системи зв'язків та відносин усіх суб'єктів (школа, батьки, заклади культури та мистецтва, позашкільні заклади, громадські організації) і як важливої передумови забезпечення ефективної соціалізації підлітків у сучасних соціокультурних умовах.

Виклад основного матеріалу. Аналіз міждисциплінарного контексту дослідження феномену соціалізації засвідчує його складність та багатоаспектність, створює підстави для розуміння *соціалізації* як двобічного процесу, що передбачає, з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження в соціальне середовище, у систему соціальних зв'язків і відносин, а з іншого – як процесу активного відтворення індивідом системи соціальних зв'язків за рахунок його активної діяльності, активного включення в соціальне середовище (Г. Андреева).

Результатом соціалізації є соціалізованість, яку відповідно до суб'єкт-суб'єктної концепції розуміють як здатність людини бути суб'єктом власного розвитку та суспільства загалом. При цьому важливими постають такі характеристики: усвідомлення власного «Я» та взаємин з іншими людьми; сформованість знань про соціальні інститути суспільства та їхні функції, про сутність соціальних цінностей; засвоєння цінностей та норм, прийнятих у суспільстві, формування на їх основі системи ціннісних орієнтацій та соціальних установок; вироблення практичних навичок активного включення в соціальне середовище.

Процес соціалізації підлітків має враховувати особливості учнів цього віку: значне розширення кола спілкування, потребу в самоствердженні, амбівалентність, перебудову механізму самоконтролю, появу відчуття психологічного дискомфорту, що може призвести до штучної ізоляції від однолітків та батьків, орієнтацію на пошук потенційних можливостей самореалізації тощо. Отже, процес соціалізації в підлітковому віці характеризується інтенціональністю, онтологічністю, потенційністю, неструктурованістю.

Відповідно до основних положень соціокультурного підходу набувають значущості механізми продукування, підтримки та зміни людьми елементів і структур своєї життєдіяльності; механізми пояснення, перетворення індивідуального досвіду на соціально значущий та визначення соціокультурних обмежень, які чинять опір сприйняттю іншого досвіду.

У філософських, соціологічних, культурологічних, педагогічних теоріях відсутнє однозначне розуміння феномену соціокультурного простору, що пояснюється багатомірністю, поліфункціональністю та варіативністю дійсності та культури соціуму. Загальною основою різних підходів є виділення інтеграційних процесів, взаємодії та взаємозв'язку структурних компонентів різного рівня організації соціуму, унаслідок чого створюється специфічний комплекс соціальних, культурних, соціально-педагогічних умов становлення й розвитку особистості.

Поняття соціокультурний простір можна вважати похідним від понять «соціальний простір» та «культурний простір».

Одним з перших у соціології до поняття «соціальний простір» звернувся французький соціолог П. Бурдьє, який соціальним простором називав структуру певних соціальних позицій, систему відносин між різними позиціями. Соціальний простір більшість дослідників пов'язують:

- по-перше, із структурованими соціальними стосунками та відповідним баченням світу (Е. Дюркгейм – простір як надіндивідуальна реальність, що складається із структурованих соціальних стосунків; П. Бурдьє – соціальний простір, що складається з підпросторів, або полів, у якому агенти та групи агентів займаються конструюванням відповідного бачення світу);

– по-друге, із соціальними взаємодіями (Г. Зіммель – соціальний простір як результат соціальних взаємодій); із соціальними діями (Т. Парсонс).

У сучасній соціології утвердилася думка про соціокультурний простір як підсистему соціальних стосунків людей, які пов'язані спільністю духовної та матеріальної культури в межах певного територіального (просторового) утворення.

У соціально-філософському контексті М. Лапін зазначає, що в понятті «соціокультурний простір» представлено інтеграцію трьох специфічних форм багатомірного буття людини, утілених, по-перше, у взаємодії людини із суспільством, по-друге, у характері культури, по-третє, у типі соціальності [4, с. 3–4]. Багатовимірний характер соціокультурного підходу дозволяє розкрити «всю складність і реалістичність багатокольорової палітри соціального життя» [4, с. 11].

У сучасному науково-педагогічному дискурсі активно використовується поняття «соціокультурний простір», однак зазвичай без конкретизації сутності та операційних складників цього поняття. Однак активне використання цього поняття в шкільній практиці ще раз засвідчує, що поняття «простір» та його ускладнені дефініції стійко входять до педагогічної лексики та відображають цілком реальні педагогічні явища.

Розглядаючи співвідношення понять «середовище» та «простір» у соціокультурному та освітньому аспектах, С. Кривих зазначає, що «соціокультурне середовище – частина соціально-економічного та культурно-освітнього простору регіону, за допомогою якого можуть здійснюватися соціалізація (процес розвитку індивіда при його взаємодії в ході життєдіяльності із соціокультурним середовищем, що збагачує його як особистість, яка самореалізується) та інкультурація (процес освоєння індивідом способів мислення та дій, що складають культуру, та відрізняють його спільноту від інших людських груп) особистості в освітньому процесі при реалізації гуманістичної концепції освіти» [5, с. 15]. Як бачимо, у цьому випадку характеристики соціокультурного середовища розглядаються з погляду двох взаємопов'язаних аспектів соціалізаційного процесу особистості.

Значущість соціального середовища підкреслював Л. Виготський, який наполягав на тому, що досвід школяра «повністю й без усякого залишку визначається соціальним середовищем... І якщо вчитель безсилий у безпосередньому впливові на учня, то він весильний при безпосередньому впливові на нього через соціальне середовище» [6, с. 82].

Щодо середовища, то важливою для нашого дослідження постає така теза Л. Виготського: «Середовище не становить чогось абсолютно застиглого, неподатливого та незмінного. Навпаки, єдиного середовища не існує в реальній дійсності. Воно розпадається на ряд більш-менш самостійних та ізольованих одна від одної частин, які можуть бути предметом розумного впливу людини, як ніщо інше» [там само, с. 88]. Зазначена позиція зумовлює висновок про багатокомпонентність соціокультурного простору, його динамізм.

У підручнику із соціальної педагогіки за редакцією А. Капської поняття «соціокультурне середовище» розглядається в контексті забезпечення розвитку соціально активної молоді. Відповідно підкреслюється, що «всі складові соціокультурного середовища об'єктивно постійно змінюються, що свідчить про те, що рух у соціокультурному середовищі є необхідною умовою його розвитку» [7, с. 106].

В аспекті вирішення завдань нашого дослідження важливою постає думка про те, що «співвідношення різних цінностей в конкретному історичному соціокультурному середовищі також не є незмінним. І в кожен історичну епоху в одному й тому ж соціокультурному середовищі домінують нові ідеї та нові цінності, нова ієрархія будови системи цінностей тощо» [там само].

Автори підручника звертаються й до поняття «соціокультурний простір», який визначають як «простір для спільної життєдіяльності молодої людини та інших суб'єктів цього простору, що дозволяє забезпечити вибір цінностей, життєвого сенсу, конкретного мікросередовища діяльності, способів самореалізації, які функціонують на принципах соціально-особистісної детермінації, соціально-культурної обумовленості, інформаційної забезпеченості (вибіркової) та мотиваційної спрямованості». Заслуговує на увагу визначення різних позицій, які може займати молода людина щодо конкретного соціокультурного

середовища:

- а) формальна;
- б) споживацька;

в) взаємодія молодої людини із соціокультурним середовищем як з полем діяльності: воно продукує нові засоби й форми діяльності, бере участь в організаційних заходах, підтримує традиційні види діяльності тощо;

г) молода людина вважає себе суб'єктом розвитку соціокультурного середовища, а його (середовище), у свою чергу, умовою для особистісного розвитку й соціального становлення.

Зазначені позиції мають важливе значення для обґрунтування ролі соціокультурного простору в процесі соціалізації підлітків.

Особливого значення набуває остання позиція щодо ставлення підлітків до себе як суб'єкта розвитку соціокультурного середовища за умови, якщо це середовище зможе сприяти прояву суб'єктності.

У сучасних дослідженнях поряд із поняттям «середовище» широко використовують поняття «простір». На повсякденному рівні простір інтуїтивно сприймається як арена дій. С. Кривих відзначає, що, «говорячи про «простір», дослідники мають на увазі набір певним чином пов'язаних між собою умов, які можуть здійснювати вплив на людину» [5, с. 17]. Важливим є наступне зауваження про те, що простір може існувати й незалежно від людини. Визначаючи відмінність понять «середовище» та «простір», дослідник доходить висновку, що «поняття «середовище» також відображає взаємозв'язок умов, що забезпечують розвиток людини. У цьому випадку передбачається її присутність у середовищі, взаємовплив, взаємодія оточення із суб'єктом» [5, с. 17].

Отже, урахувавши зазначені вище позиції, можна розрізняти поняття «середовище» та «простір» таким чином: *середовище* – це оточення людини, система зовнішніх обставин, що включає множину параметрів, які впливають на життєдіяльність людини, її психічний та соціальний розвиток, і характеризується реальною цілісністю; *простір* також характеризується реальною цілісністю, представлений організмом і середовищем та наповнений системою соціальних і культурних стосунків, ініціюванням варіативності соціального становлення людини, залученням особистості до культури.

Н. Селіванова зазначає три варіанти розуміння поняття «соціокультурний простір»:

1) цілеспрямовано організоване середовище, яке оточує окремого індивіда (Л. Новикова, М. Соколовський);

2) частина середовища, у якій домінує певний спосіб життя (Ю. Мануйлов);

3) динамічна мережа взаємопов'язаних подій, які створені зусиллями соціальних суб'єктів різного рівня (колективних та індивідуальних), яка є інтегрованою умовою особистісного розвитку (Д. Григор'єв)» [8, с. 37].

Поняття «соціокультурний простір» має такі вектори:

1) людина як *homo activus* зі своїми індивідуальними особистісними характеристиками;

2) соціальна диференціація суспільства, способи й форми організації суспільної життєдіяльності;

3) фундаментальні матеріальні умови, які визначають, що та яким чином може робити людина для реалізації своїх потреб, цілей, інтересів, і встановлюють межі й форми самореалізації людини в певний історичний час.

Зазначені характеристики акцентують нашу увагу на суб'єктах досліджуваного простору та його ресурсному забезпеченні.

Відповідно, саме соціокультурний простір можна розглядати як просторово-значеннєву цілісність, що створює умови для результативної активності людини. Важливо підкреслити взаємопов'язаність та взаємодоповнюваність таких реалій, як культура та суспільство. Культура як система традицій, цінностей зумовлює певну програму життя людей, представлену в соціально-історичному досвіді. Суспільство постає як соціокультурна система, що забезпечує задоволення різних потреб, цінностей та інтересів людей, які належать до цієї системи.

У визначенні соціокультурного простору як важливого підґрунтя для ефективної

соціалізації підлітків варто наголосити, що такий простір охоплює й людей, які постають носіями й виконавцями різних соціальних стратегій, трансляторами різних соціокультурних практик життєдіяльності.

Культурна компонента соціокультурного простору репрезентована світоглядними настановами, знаннями, нормами, цінностями, цілями, взірцями дії та поведінки, а також способами, формами та правилами самоорганізації та взаємодії людей, які утворюють певну спільність.

Соціальна компонента – це сукупність відносин людей (економічних, соціальних, політичних, правових тощо), які реалізуються ними у взаємозв'язках і взаємодії в межах відповідної спільності.

Важливою характеристикою соціокультурного простору є конструкт «повсякденність», оскільки саме в реальній взаємодії суб'єктів відбувається діалог на підставі спільних цінностей. Розуміння, визначення ціннісного ставлення, привласнення тих чи інших соціальних цінностей залежатиме від укорінення цих цінностей у повсякденному житті людей, тобто йдеться про «живу взаємодію». Тож соціалізація дітей та учнівської молоді відбувається в смислово-контексті соціокультурного простору, у репрезентації повсякденного досвіду життєдіяльності людей.

Соціокультурний простір можна характеризувати й такою ознакою, як хронотопність (від гр. *chronicos* – час + гр. *topos* – місце), яка дозволяє розглядати взаємодію всіх соціокультурних структур, що задіяні в процесі соціалізації у відповідний час на певній території (за принципом «тут і зараз»). Таке поєднання простору та часу створює, на думку М. Боритка, особливий соціокультурний виховний простір, який розуміють як «спеціально організовану педагогічну сферу, структуровану систему педагогічних факторів та умов становлення особистості» [9].

Таким чином, зазначені теоретичні позиції дослідників щодо співвідношення понять «середовище», «простір», сутності та функціональних особливостей поняття «соціокультурний простір» дозволяють розглядати соціокультурний простір як специфічну просторово-часову цілісність, що є результатом генезису та функціонування культури у взаємозв'язку з соціальними параметрами, виокремити такі характеристики соціокультурного простору освітнього закладу як важливої передумови забезпечення ефективної соціалізації підлітків:

- визнання пріоритету самоцінності особистості;
- зміщення акценту на власну активність учнів;
- урахування суб'єктивного досвіду кожної дитини;
- організацію комунікативної діяльності, міжособистісного спілкування;
- структурність;
- взаємозв'язок та взаємозалежність усіх компонентів;
- високий ступінь координації взаємодії всіх складників простору;
- потенційний характер (С. Кривих) простору, що зумовлює його принципову відкритість змінам, проєктивний характер та можливості прогностичного аналізу його функціонування;
- неперервний характер.

Соціокультурний простір освітнього закладу передбачає взаємодію різних соціальних інститутів. На нашу думку, це має бути взаємодія за типом «спільнота – спільнота» на противагу «заклад – заклад». Школі в такій взаємодії, безперечно, належить провідна роль. Але така взаємодія має бути організована не тільки за принципом додатковості, а й на паритетних засадах, оскільки соціалізаційний потенціал соціальних інститутів доволі часто дорівнює можливостям школи, а іноді й перевищує його. У межах нашого дослідження йдеться про взаємодію загальноосвітніх закладів, батьків, позашкільних закладів, закладів культури, майстрів народного мистецтва та ін. Соціокультурний простір містить соціально-культурні об'єкти, пов'язані зі створення та поширенням культурних цінностей, художньо-естетичних традицій (музей, бібліотека, об'єднання майстрів народного мистецтва тощо).

Ефективність соціального партнерства зумовлена такими чинниками: визначення й, головне, прийняття цільових настанов партнерської взаємодії; підготовка представників різних

соціальних інститутів до взаємодії за принципами соціального партнерства, узгодження плану та програми спільної діяльності. Важливо підкреслити, що ідея соціального партнерства є значущою не лише на рівні взаємодії різних соціальних інститутів у відкритому соціокультурному просторі, а й у процесі взаємодії між учнями та дорослими, оскільки орієнтує на вміння ставити цілі спільної діяльності.

Соціальний педагог, педагогічні працівники є посередниками між різними інститутами соціокультурного простору. Феномен посередництва розглядається в соціально-гуманітарному знанні з різних боків: як сприяння згоді, як узгодження пропозиції із можливостями, як сприяння у вигляді допомоги, підтримки в будь-якій діяльності. Саме остання позиція приймається нами як базова для розгляду посередництва як важливої функції діяльності соціального педагога в соціокультурному просторі школи. Посередництво забезпечує налагодження результативного контакту з усіма суб'єктами соціокультурного простору, з відповідними ресурсами. При цьому важливо зазначити, що роль дорослих може проявлятися в різних формах:

- опікування (максимальна роль дорослих у визначенні цілей та допомоги дитині);
- наставництво (вирішальна роль дорослих при зростанні ролі дітей);
- партнерство (роль дорослих є домінуючою, зберігається недостатня рівність у усвідомленні цілей, однак наявне спрямування на відносну рівність спільних зусиль);
- співробітництво (роль дорослих є керівною, успіх забезпечується рівністю спільних зусиль, готовністю надати допомогу один одному);
- співдружність (єдність ділових, особистісних стосунків на основі співтворчості).

Ефективність соціального партнерства також залежить від дотримання *принципу партисипативності*: якщо людина із зацікавленістю бере участь у внутрішньоорганізаційній діяльності, то вона, отримуючи від цього задоволення, працює краще. При цьому треба особливо наголосити, що у своїй діяльності людина згідно із цим принципом виходить за межі власної компетенції. Відповідно, для забезпечення ефективної консолідації зусиль усіх суб'єктів соціокультурного простору саме принцип партисипативності створює підґрунтя для підвищення мотивації спільної діяльності з метою успішної соціалізації учнівської молоді. Крім того, важливою є позиція щодо залучення самих підлітків до співуправління, спільного вирішення проблем.

Важливим постає ефективне використання ресурсів усіх суб'єктів соціокультурного простору. Значне розширення потенціалу загальноосвітнього закладу можливе за рахунок залучення фахівців, батьків, представників громадськості, діячів культури та мистецтва, народних майстрів до позакласної роботи в школі, використання матеріальної бази позашкільних закладів, закладів культури та мистецтва для реалізації частини завдань діяльності, що програмується школою із збереженням за освітнім закладом загального керівництва.

Соціальний педагог може бути експертом щодо визначення ресурсів соціокультурного простору, посередником в організації та реалізації проектів, конкурсів тощо, ініціатором соціально значущої діяльності (підключення про хворих, інвалідів, благодійні заходи для одиноків та людей похилого віку, охорона пам'яток культури та історії тощо), коректором соціальних конфліктів у соціумі.

Соціокультурний простір загальноосвітнього закладу розглядають як певне місце (*просторова характеристика*), де суб'єктивно задається множина стосунків та зв'язків, що й створює умови для забезпечення доступу всіх школярів до тих чи інших складників освітньо-культурної інфраструктури міста, для більш вільної консолідації зусиль школи та соціального оточення.

Неперервність соціокультурного простору пов'язана насамперед не з предметною організацією навчально-виховного процесу, а з ціннісно-мотиваційною сферою, що дозволяє подолати реальну дискретність формальної освіти. Багато в чому така позиція пов'язана з тим, що в сучасних умовах педагог, школа загалом перестають бути монопольними носіями інформації, а учень – споживачем її та наслідувачем дозовано пропонованих знань та ціннісних

орієнтацій.

Референтна група підлітків, оточення дорослих, інформаційно-пізнавальні можливості ЗМК, особливо мережа Інтернет значно розширюють соціалізувальні межі школи й вимагають не просто врахування, а й узгодження впливу всіх соціальних інститутів.

Особливо наголосимо, що суб'єкти соціокультурного простору постають як носії базових соціальних цінностей, які реалізуються в повсякденності (антропообрази, взірці, норми). Підкреслюючи останню позицію, ми ще раз зауважуємо на тому, що соціокультурний простір загальноосвітнього закладу функціонує насамперед у повсякденності, яка є різновекторною, суперечливою. Саме тому принципового значення набуває прогностичне оцінювання ресурсних можливостей різних соціальних суб'єктів (родинного оточення підлітків, позашкільних закладів, закладів культури тощо): матеріальні та змістові ресурси, ресурси особистісного характеру тощо.

Підкреслимо, що соціальний складник соціокультурного простору не розглядається як абстрактний конструкт, оскільки школярі вступають у складні соціальні стосунки із конкретними людьми, які персоніфікують свої культурні вподобання, соціальні цінності, репродукують певні норми соціальної поведінки й соціальні стереотипи. Особливо це стосується родинного оточення, взаємодії з майстрами народного мистецтва, тобто того, що ми називаємо неформальною освітою.

Таким чином, *соціокультурний простір школи* розглядається як система зв'язків та відносин усіх суб'єктів (школа, батьки, заклади культури та мистецтва, позашкільні заклади, громадські організації), які є носіями соціальних образів та взірців, створюють референтні поля зв'язків та взаємин (рис. 1).

Рис. 1. Соціокультурний простір школи

Принципами функціонування соціокультурного простору визначено: цілісність, структурованість, ресурсність, полісуб'єктність, багатофакторність, інтегративність, динамізм, діалогічність.

Принцип цілісності полягає у визначенні єдиної цільової спрямованості усіх суб'єктів досліджуваного простору, забезпеченні взаємозв'язку та взаємодії, визнанні гетерогенності його елементів і зв'язків між ними за наявності єдиної педагогічної концепції.

Принцип структурованості передбачає наявність певної структури соціокультурного простору, взаємозв'язків (вертикальних, горизонтальних) між елементами простору.

Принцип ресурсності орієнтує на максимальне використання матеріальних та людських ресурсів усіх складників соціокультурного простору.

Принцип полісуб'єктності визначає взаємодію, взаємодоповнення та співробітництво всіх суб'єктів соціокультурного простору.

Принцип багатofакторності зумовлює необхідність урахування впливу на процес соціалізації підлітків соціальних, культурних, навчальних, виховних факторів, чинників впливу ЗМК, референтної групи тощо.

Принцип інтегративності передбачає максимальну координацію та узгодженість дій усіх суб'єктів соціокультурного простору.

Принцип динамізму дозволяє планувати та проектувати діяльність школи та інших суб'єктів соціокультурного простору в певній просторово-часовій послідовності, урахувати особливості темпів індивідуального соціального розвитку підлітків та підліткових угруповань.

Принцип діалогічності визначається відносинами рівноправності суб'єктів та взаємного особистісного визнання, орієнтує на діалог культур (особистісних, групових, професійних, субкультурних, етнічних, конфесійних тощо).

Висновки. Таким чином, зазначені теоретичні позиції щодо соціокультурного простору загальноосвітньої школи дозволяють особистісно орієнтованій педагогіці організувати таку соціально-педагогічну роботу, яка б допомогла кожному учню реалізувати себе, розкрити всі свої потенційні можливості й у своєму, і в інокультурному середовищі. Це змушує заклад освіти відмовитися від неефективних форм і методів, оновлювати зміст, адаптуючись до нового соціального замовлення. Теорія й практика соціалізації учнівської молоді повинна враховувати також регіональний характер соціокультурного простору, що й може становити перспективи подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.meduniv.lviv.ua/files/info/nats_strategia.pdf
2. Дюркгейм Э. О. Разделение общественного труда. Метод социологии / Пер. с фр. / Э. О. Дюркгейм. – М. : Наука, 1991. – 572 с.
3. Інтегральна соціологія П. А. Сорокіна. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://studme.com.ua/125212286014/sotsiologiya/integralnaya_sotsiologiya_sorokina.htm
4. Лапин Н. И. Социокультурный подход и социетально-функциональные структуры / Н. И. Лапин // Социол. исследования. – 2000. – № 7. – С. 3–12.
5. Кривых С. В. Соотношение понятий «среда» и «пространство» в социокультурном и образовательном аспектах / С. В. Кривых // Известия Алтай. гос. ун-та. – 2010. – № 21 (66). – С. 14–18.
6. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский ; под ред. В. В. Давыдова. – М. : Владос, 1996. – 432 с.
7. Соціальна педагогіка : підручник / за ред. проф. А. Й. Капської. – 4-те вид. виправ. та доп. – К. : Центр учб. л-ри, 2009. – 488 с.
8. Селиванова Н. Л. Современные представления о воспитательном пространстве / Н. Л. Селиванова // Педагогика. – 2000. – № 6. – С. 35 – 39.
9. Борытко Н. М. Педагог в пространствах современного воспитания : монография / Н. М. Борытко. – Волгоград : Перемена, 2001. – 214 с.

О. Р. Алексеева

РОЛЬ СОЦИОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТРАНСТВА ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО УЧРЕЖДЕНИЯ В СОЦИАЛИЗАЦИИ ПОДРОСТКОВ

В статье рассмотрена проблема социокультурного пространства как специфической пространственно-временной целостности, являющейся результатом генезиса и функционирования культуры во взаимосвязи с социальными параметрами, как система связей и отношений всех субъектов социализации. Выделены основные характеристики социокультурного пространства образовательного учреждения с учетом взаимодействия

различных социальных институтов по типу «сообщество – сообщество» как важной предпосылки обеспечения эффективной социализации подростков.

Ключевые слова: социализация, социальное пространство, культурное пространство, социокультурная среда, социокультурное пространство, социокультурное пространство школы.

O. Alekseeva

THE ROLE OF EDUCATIONAL INSTITUTION SOCIO-CULTURAL SPACE IN TEENAGERS' SOCIALIZATION

The article deals with the problem of socio-cultural space as a specific spatial-temporal integrity which is the result of culture genesis and function in relation with social parameters, as a system of connections and relations of all subjects of socialization. It highlights the main features of educational institution socio-cultural space which is based on interaction of different social institutions by type of «community – community» as an important prerequisite for the effective teenagers' socialization.

Key words: socialization, social environment, cultural environment, socio-cultural environment, socio-cultural space, educational institution socio-cultural space.

УДК [371.134 : 5(07)] (043.3)

С. О. Люленко

МОДЕЛЬ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН ДО ПРИРОДООХОРОННОЇ РОБОТИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

Модель підготовки майбутнього вчителя природничих дисциплін у своїй структурі містить три взаємопов'язані блоки: методологічно-цільовий (охоплює підходи, принципи, мету, компонентний склад підготовки майбутнього вчителя); змістово-процесуальний (містить інформацію про зміст, форми, методи, засоби та технологічні аспекти підготовки майбутнього вчителя природничих дисциплін до природоохоронної роботи); результативний блок (містить інформацію про рівні та результат підготовки майбутнього вчителя до природоохоронної роботи).

Ключові слова: природоохоронна робота, модель підготовки майбутнього вчителя природничих дисциплін, організаційно-педагогічні умови.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах радикальних змін, що відбуваються в середній та вищій ланках освіти України, постала проблема вдосконалення підготовки студентів університетів до професійної діяльності. Вирішення цієї проблеми потребує теоретичного обґрунтування й експериментальної перевірки.

Сучасна українська освіта за умов євроінтеграції потребує фахівців нової формації, яким притаманний високий рівень кваліфікації, творчих особистостей, здатних приймати виважені рішення, зокрема і у справі охорони природи. Сьогодні в теорії і практиці вищої педагогічної освіти накопичено значний досвід дослідження екологічної освіти, який охоплює багато аспектів професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів, у тому числі й природоохоронного спрямування.

На необхідності екологічної освіти, підвищенні професійного та культурного рівня майбутніх учителів наголошено в Законах України «Про освіту» (1991), «Про вищу освіту» (2014), Концепції екологічної освіти в Україні (2002).

Активізація освітньої та просвітницької діяльності в галузі гармонізації взаємовідносин у системі «людина – суспільство – природа» визнається важливою в затвердженій комплексній програмі реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку на 2003–2015 роки (Постанова № 634 від 26 квітня 2003 року). Це підтверджує